

Šumný Zlín

Místopis:

- 1. Vila Tomáše Bati** – Gahurova 292
- 2. Centrální sklad obuvi** – bývalý areál továrny firmy Baťa
- 3. Areál škol** – Štefánikova ulice
- 4. Památník Tomáše Bati** (dnes Dům umění) – náměstí T. G. Masaryka 2570
- 5. Náměstí Práce**
- 6. Správní budova firmy Baťa** – třída Tomáše Bati 1970
- 7. Realizace typologických staveb** – ulice U Lomu
- 8. Kolektivní dům** – Osvoboditelů 3778
- 9. Morýsovy chodbové domy** – třída Tomáše Bati 1276 a 1285
- 10. Drofovy věžáky** – třída Tomáše Bati 861, 863, 874, 876, 879
- 11. Městské divadlo** – třída Tomáše Bati 4091/32
- 12. Družstvo Fotografia** – třída Tomáše Bati 4008
- 13. Obytný dům s obchodním parterem** – třída Tomáše Bati 190
- 14. Obchodní a bytový dům** – Dlouhá 122
- 15. Klášter kongregace milosrdných sester** – Divadelní 6
- 16. Filmové ateliéry a laboratoře** – Filmová 174
- 17. Liškova vila** – Filmová 308
- 18. Společenský dům** (dnes hotel Moskva) – náměstí Práce 2512
- 19. Evangelický kostel** – Slovenská 3063

Obraz I. **Doma**

Architekt se chaoticky probírá botami poházenými po podlaže valašské chaloupky. Vyběhne před roubenou část domu, kde děti čistí a leští další obuv.

Užíváme zhusta čipovou kameru umístěnou do boty. Architekt jde krajinou, potkává různé otisky bot, traktorů, šlápějí, spatří i Armstrongův otisk z Měsíce, a tak si spolu s Bohuslavem Reynkem a Henrym Thoreauem trochu zařilozofuje o tom, jak člověk zanechává svoje otisky v přírodě...

Obraz II. **Nad městem**

Architekt přichází na místo nad Zlínem. Pod ním město jako na dlaní.

Obraz III. **Vila Tomáše Bati**

Architekt prochází Kotěřovou ulicí.

*Kampak já se vypravím?
Kampak já se vypravím?
Které město oslavím?
Kam vyrazím, už vím!
Navštívíme
Baťův Zlín...*

„Jsou stopy, stopy neznámé.
Jdou, jdeme, s nimi hledáme...“

„Malý krok pro člověka, ale velký skok pro lidstvo.“

Jak říkají moudří: „Nemohu zůstat ve svém pokoji ani den, abych tak trochu nezrezavěl.“
Pojďme... Aby byl člověk chodcem, je k tomu třeba svolení přímo z nebe. Do rodiny chodců se musí te narodit.

Pod námi v údolí leží město Zlín, které ještě na počátku dvacátého století bylo městysem s necelými třemi tisíci obyvateli, kde v roce 1894 založili na náměstí sourozenci Baťovi, Anna, Antonín a Tomáš, obuvnickou firmu. A na okolních kopcích a stráních Vizovické pahorkatiny netušili poklidně žijící malozemědělci, že vymění své domky se šindelovou střechou za cihelné a že se z pasekářů stanou obyvateli jednoho z nejmodernějších měst světa.

A protože jasnozřivost je dána těm nejprogressivnějším architektům, je jedním z prvních, kdo je zván Tomášem Baťou do Zlína, architekt Jan Kotěra, autor první

A posléze přichází architekt na zahradu k vile Tomáše Bati. Tam slavný obuvník se slavným architektem. To ještě netušíme, že nás uvnitř domu čeká celá plejáda věhlasných architektů nad urbanistickým modelem z krabic od bot.

dělnické kolonie Letná, nejprve s mansardovými a později s ekonomičtějšími rovnými střechami. A tady někde je možná prvopočátek zlínské pravoúhlosti.

Jan Kotěra projektoval také vilu Tomáše Bati na ulici Gahurově z roku 1911. Zahrada byla kdysi členěná řadou promenád, altánů, pergol, dřevěných plotů, které vilu opticky spojovaly s továrnou. Později byla normalizačně odříznuta asfaltovou spojkou na Jižní svahy. *Koho to vidíme před vilou? Tomáše Baťu... s Kotěrou.*

Tomáš Baťa:

Postavil jste nám to malý, profesore!

Jan Kotěra:

No ano, když jsme vám to stavěli, to jste byl švícko, teď jste švec! Tak je vám to malý...

Nedávno byla vila nákladně a uprnutně rekonstruována. Pojdme na návštěvu. Kdo nás při troše fantazie čeká uvnitř: architekti Gahura, Karfík, monsieur Le Corbusier a pan Tomáš Baťa. Všichni diskutují nad urbanistickým modelem města bot.

Tomáš Baťa:

Není žádný důvod, aby průmyslové středisko skýtalo svým občanům méně pohodlí a příjemnosti než město lázeňské.

Vladimír Karfík:

Musím ještě upozornit, že kromě funkce technického vybavení a moderní konstrukce se zdůrazňuje ještě další hodnota, a to je čas.

Tomáš Baťa:

Čas je nejvýznamnější, když zmeškáte čas, bude věda a technika již zastaralá a bezvýznamná.

František Gahura:

Obyvatelé Zlína žijí stejným standardním životem. Vstávají ve stejnou dobu, snídají ve stejnou dobu, přicházejí do práce a odcházejí

Le Corbusier:

Architekt odposlechne poslední Le Corbusierovu větu. Prochází krabicovým městem stejně, jako bude za chvíli procházet tím skutečným.

Obraz IV. 🏠 **Centrální sklad obuvi**

Architekt stojí u výrobního pásu a mezi krabicemi bot přijíždějí různé fáze výstavby továrny. Architekt nakukuje do krabic a krátce komentuje; pohybuje se chaplínovskými stroje.

Jsme před mohutným skladem obuvi.

z práce ve stejnou dobu. A proto je nutné vytvořit takové podmínky soukromého života, aby se každý z nich cítil doma králem.

Oui, králem! Rusné zlínské instituce — jako tofárny, internáty, školí, lesní městó, mají onu tú, jednotnou tu — é, zubatá s kozou — kosru! — oui, kostrú, která tfoří z ruských částí souladný selék. Zvolený modul je naštěstí dobré.

Modul o půdorysu 6,15 × 6,15 metru. Pojďme se na tu jednotnou kosru a modul podívat. Kotěrovu ulici, tu už známe. Čekají nás továrny s mrakodrapem, obchodní dům, tržnice, internáty, školy, městská zeleň, kostel, divadlo, klášter, přehrada, lesní čtvrť, Morýsovy domy...

Moderní doba si žádá moderní budovy.

První výrobní z roku 1894. První tovární budova z roku 1906, ještě s dřevěnými stropy. První typové budovy z roku 1924 s železobetonovým skeletem se základním dispozičním modulem 6,15 × 6,15 metru — hodně o nich uslyšíme...! Voženílkův generel továrny z roku 1946...

Expresní bařovský rozjezd přibrazil Vítězný únor. Přesto tu byla v letech 1949–1955 dokončena jedna z nejgrandióznějších staveb — Centrální sklad obuvi architekta Vladimíra Kubečky.

Interiér skladu projíždíme na manipulačním vozíku, architekt za jízdy rozsvěcí žárovky.

Z nebe se snášejí na padáčcích krabice s botami.

Záběr na krabici se štítkem Made in China.

Jsme v městském parku u plastiky od Karla Nebraše.

Obraz V. Chůze

Terén je sledován z pohledu boty. Architekt přechází silnici, přichází k areálu škol. Zastaví se u znovu instalované Masarykovy sochy.

Desetipodlažní průmyslový kolos, šest tisíc metrů úložné plochy na každém patře! První československý pokus o skutečně moderní technologii skladování.

Z Centrálního skladu se měly obuvi plnit vagony a automobily a na střeše měl být umístěn heliport, aby výsadek obuvi byl rychlý a všude, i na zneprátených územích.

Dnes v baťovské tradici pokračuje řada firem.

V zeleni parku se dobijeme energií. A protože Baťa nerad stavěl na pozemcích zatížených mnoha vlastníky, musíme dál.

Za obslužným prospektem se rozvíjí areál škol. Ta půdorysně nejzajímavější – Masarykova – od Františka Lydie Gahury z roku 1928 bohužel těsně před sametovou revolucí spadla. Inu – škola zmizela, ale Masaryk se vrátil. Na školy zcela logicky navázaly do terénu geniálně vkomponované internáty od stejného autora, ukončené až jakoby v lesích památníkem Tomáše Bati, dnes Dům umění.

Obraz VI. Náměstí Práce

Architekt se dívá na hodinky. Prolínají se historické fotografie s realitou. Leží pohodně natažen v trávě.

Pak vyrazí ke zlínskému „mrakodrapu“.

Je dvouhodinová polední přestávka a náměstí Práce se zaplňuje na trávnících odpočívajícími zaměstnanci, v zahradní restauraci hraje hudba a dělníci za peníze vydělané u Bati nakupují v Baťově tržnici, obchodním domě, nebo relaxují v mnoha patrech společenského domu, později hotel Moskva.

Obraz VII.

Správní budova firmy Baťa

Architekt přichází od náměstí Práce.

Architekt jde chodbou ředitelského patra.

Architekt vstupuje do výtahu kanceláře šéfa firmy.

Kancelář se dává do pohybu, architekt sedí za stolem.

Architekt připlouvá v zavěšené kleci coby myč oken. Sledujeme jeho rychlou jízdu po fasádě domu.

Ale tam půjdeme, až bude čas na odpolední kávu, teď nás čeká opět práce — továrna.

Je čas na řídicí práci — stavba meziválečné konstruktivistické architektury — Správní budova firmy Baťa od Vladimíra Karfíka z roku 1938. Takzvaná „jedenadvacítka“, mrakodrap — nejvyšší budova v prvorepublikovém Československu.

Kromě své výšky nabízí několik dalších ve své době téměř nedostižných řešení — budova je plně klimatizována, obvodový plášť je sendvičový. A ředitelská kancelář firmy? Jestli pak má nožičky — ale kdepak — křídla.

Ano, technické překvapení o rozměrech 6 × 6 metrů s umyvadlem s teplou a se studenou vodou, s místem pro pohotovou sekretářku, s přímým telefonem, s ovládáním. V této puristické zdviži tiše plul ředitel Dominik Čipera kolem velkoplošných přehledných kanceláří a ostřížím pohledem kontroloval najednou všech dvě stě úředníků na jednom patře. Problém nastal, když přišla nějaká vzácná návštěva — ta pak nevěděla, v které kancelářské krajině se právě šéf ukrývá.

Kolejnicová římsa nese zavěšený manipulační koš na mytí oken, který se může pohybovat po fasádě pod úhlem čtyřiceti pěti stupňů. Doleštíme a svištíme. Bydlet!

Obraz VIII. ■ Bydlení

Architekt prochází zahradním městem kolem popisovaných objektů.

Ve Zlíně se v našem století dobře, byť tak trochu stejně bydlelo.

Všechno se muselo vyzkoušet. V roce 1935 byla vypsaná soutěž na rodinný domek, v jejíž porotě zasedl vedle Bohuslava Fuchse a Pavla Janáka i slavný Le Corbusier. Byly vybrány návrhy čtyř architektů: typ Svedlund, typ Benš–Jech, typ Karfík, typ Vítek. Později byl vzorově postaven i jeden segment několikaposchodového obytného domu s nosnými nárožními sloupy a z něho byl pak v roce 1950 vyskládán Voženílkův kolektivní dům.

Jako by zkoušek a prvenství nebylo dost, byl zde v roce 1953 postaven první panelák v Československu – ještě s lidským měřítkem. V té samé době, již nastupujícího socialistického realismu, vznikají ve Zlíně – izvinítě v Gattwáldově – až amerikanizující Morýsovy chodbové domy a věžáky dalšího mimořádného architekta – Miroslava Drofy.

Architekt prochází mezi cihlovými domky. Kamera zabírá zmiňované dřevěnice nej-různějších typů.

Jak jsme již řekli: obyvatelé Baťových domků byli především vesničané. U Bati platil přísný zákaz chovu domácích zvířat, výsadby ovocných stromků, vůbec stromy i na zahrádkách sázel městský zahradník, o nedělích chodila komise a kontrolovala upravenost předzahrádek. Zákaz stavění kůlen, jak se zde říká – šop, byl před druhou světovou válkou samozřejmostí. V tomto směru liberální socialismus dal zelenou výstavbě všelijakých altánků, přístavků, prkenic, chatrčí, kurníků, přístřešků a ve vesničanech se probudilo geneticky zakódované kutilství a zahradničení.

Obraz IX. ■ **Náměstí u divadla**

Architekt představuje jednotlivé zajímavosti v okolí Městského divadla.

Kostel sv. Filipa a Jakuba nám opět připomene, že předbaťovský Zlín byl takřka vesnicí. Dnes se zrcadlí v otevřeném, velkorysém obrazovce divadla z let 1967–1969. Autoři? Řepa und Sohn — Karel Rozhon. A dál — komerční rekonstrukce, zamáváme prosluněným panelovým svahům a opět křivka postmodernismu nás dovede k družstvu Fotografia architekta Plesníka z roku 1962, dnes poněkud necitlivě rekonstruovanému, a náměstí před kostelem uzavírá lahodná funkcionalistická stavba architekta Miroslava Lorence. A právě Miroslav Lorenc přinesl městu Zlínu nebaťovskou architekturu. Ony omítané výjimky potvrzující cihlové pravidlo. K jeho nejzdařilejší realizací patří například obchodní a bytový dům s pásovými okny a předsunutým podlažím na extrémně úzké parcele vonící dobovými parfémy roku 1932 — ruský konstruktivismus, ale i holandský de stijl.

Architekt před strohým vizionářským klášteřem.

Teď — puristická monstace — klášter kongregace milosrdných sester. Chtělo by se nám tuto pravidelně členěnou fasádu s balkony datovat devadesátými léty, a ne rokem jejího vzniku — 1932. Jako by architekt Miroslav Lorenc prodloužil svůj vizionářský pohled až za násilnou smrt — byl v roce 1943 štát jako odbojový velitel podzemního hnutí Obrana národa.

Obraz X. ■ **Design, filmové ateliéry, Fatra Napajedla**

Architekt stojí před filmovými ateliéry.

Zde za námi jsou filmové ateliéry a laboratoře vzniklé v průběhu třicátých a čtyřicátých let podle

Architekt vytahuje z kapes dva kapesníkové uzlové maňásky.

Přijíždí T 603 plná zvířátek z Fatry Napajedla navrhovaných paní Niklovou.

Obraz XI. 🏠 **Liškova vila**

Architekt prochází rozbořeným torzem Liškovy vily, doprovázejí ho liška animovaná Petrem Niklem.

Obraz XII. 🏨 **Hotel**

Architekt prochází po foyeru schodiště hotelu, bloudí po chodbách, pobíhá nahoru a dolů... a končí v mexické restauraci.

návrhů Vladimíra Karfíka. Tady se točily nejen první reklamy firmy Baťa, ale po válce zde vznikla řada dětských filmů, které dodnes nosíme ve svých rozněžněných vzpomínkách... Až hrůzné kapesníky Hermíny Týrlové, oživlý svět kapitána Nema a veleještěřů, které pro nás vytvořil Karel Zeman. A kdo to támhle přijíždí? Tatra 603 navržená Zdeňkem Kovářem! Ta nám připomene další místní výtvarný fenomén – školu designu, založenou po válce Vincentem Makovským, který zničil své avantgardní dílo ve službě sorele. Ale kdo to sedí za volantem? Vždyť to není Klement Gottwald s Čepičkou ani Slánský bez čepice, ale rudý buvol a čuňátko, krokodýl, žirafa, kuňka, slepička, kohoutek, želvička... gumová zvířátka, která pro firmu Fatra Napajedla navrhovala paní Libuše Niklová – a ona ožívají... kočička a tohle je liška – kam mne vedeš, liško ryško?

Liška?! Liškova vila. Posmutnělé torzo jedné z mála skutečných vil projektovaných po druhé světové válce. Ne zvětšený rodinný dům, ale vila navržená Zdeňkem Plesníkem. Zde, v této více než stometrové obývací hale, ještě doznívají filmové melodie geniálního komponisty Zdeňka Lišky. Jako by k Markétě Lazarové už zase skákal přes kaluže major Zeman. Dnes zde dávají lišky dobrou noc.

Po nafouknutých pestrobarevných oblinách toužím po klidné rovné geometrické eleganci kavárny

Přinesou mu šálek s kaktusem.

Číšník v sombreru architekta doslova vypráská bičem z hotelu ven.

Obraz XIII. **Kostel a hřbitov**

Architekt přichází ke kostelu, zní hudba Michala Vilíma.

V interiéru.

Záběr končí ve světle, do kterého se prolné Gahurův kříž na hřbitově. Stmívá se. Architekt si pro sebe opakuje jména významných zlínských architektů.

Architekt se podvečerem vrací domů, opět s veršem Bohuslava Reynka.

Obraz XIV. **Doma – závěr**

Děti sedí na zápraží a cítí si boty. Architekt přichází na zahrádku, nese krabice bot, rozdává je dětem.

Děti:

Krabice vždy po pootevření zahrají botařskou písničku. Architekt jejich obsah vždy krátce komentuje.

Kamera končí v detailu režné cihlové zdi, tak charakteristické pro baťův Zlín.

Společenského domu. Tam bude ticho a klid.

Království za kavárnu!
Mexická káva? Pichlavá káva!

Přerod Zlína v Gottwaldov a zpět ve Zlín, agonie Liškovy vily přivedly nás k otázkám zastavení, ba i toho posledního. Všechno mělo ve Zlíně svůj pevný řád — práce, bydlení i smrt. Než dojdeme na lesní hřbitov, zastavme se v jedné duchovní stavbě — evangelickém kostele od architekta Vladimíra Karfíka z roku 1937. Strohá stavba je gradací tří hmot — horizontální sborové místnosti, hlavní lodi a štíhlé věže — zvonice s kalichem.

Jednoduchý vnitřní prostor se svazuje k osově kazatelně se stolem Páně, ale naše oproštěná mysl stoupá vzhůru.

Kotěra, Gahura, Karfík, Lorenc, Drofa...

„Jsou stopy, stopy neznámé, s nimi jdeme, s nimi hledáme.“

*Tak co, děti, myslíte, přivezl jsem vám boty?
Nebo naučný slovník Otty?*

Boty!!!

Jistě, budou to boty — rytmické, zpěvné, lyrické.

Ať vás ty boty vždycky donesou do cíle se šťastnou adresou!

Šumný Zlín

Lituji, že nemohu zařídít, aby každý, kdo chce poznat moderní architekturu Zlína, měl možnost přiletět nad město vrtulníkem či letadlem, chvíli nad ním kroužit a přistát u bývalého památníku Tomáše Bati, kde dnes sídlí (kromě Filharmonie Bohuslava Martinů) Státní galerie ve Zlíně. Pouze z ptačí perspektivy lze totiž přehlédnout množství pozoruhodných staveb, které vytvářejí město. A právě Státní galerii ve Zlíně

věnuji od počátku devadesátých let dvacátého století velkou část svého badatelského programu o moderní architektuře. Patrně tady lze najít nejvíce informací o architektuře a urbanismu města, jehož podstatná část vyrostla od dvacátých do čtyřicátých let minulého století.

Mohu vám však doporučit, abyste návštěvu Zlína začali před rozedněním na kopci pod Mladcovou poblíž měnirny energetických závodů. Doufám, že v továrně přímo pod vámi zůstanou alespoň některé objekty v provozu a světlo zářící ze železobetonových skeletů do ustupujícího šera dá jasněji vyniknout svobodě prostoru, kterou přinesla moderní architektura a která by vinou devastace zblízka a za denního světla mohla pro slabší romanticko-sentimentální povahy zůstat skrytá.

Potom sestoupíte do města, které jeden z jeho tvůrců (Miroslav Drofa) nazval průhledným. Často není poznat, kde končí město a začíná příroda.

V době největšího rozvoje města se ovšem většina jeho obyvatel zcela samozřejmě pohybovala mezi továrnou, nebo lépe zónou, zónou budov pro služby, administrativu, školy, „starým“

centrem a novými obytnými čtvrtěmi. Do areálu továrny můžete jako turisté vstoupit pouze na jeho okraji směrem od náměstí Práce nebo do Správní budovy (tzv. jedena-dvacítky), kde je Obuvnické muzeum. Součástí muzea je i výtah – kancelář, kterou je dosud možné navštívit. Asi nejlepší způsob jak si přiblížit prostorový zážitek z návaznosti jednotlivých částí města je projet se po jednokolejní trati Otrokovice-Vizovice, mezi zastávkami Zlín-Prštné a Zlín-Přiluky. V první části vede trať přímo středem továrny, potom projede okolo původního centra Zlína, obytné čtvrti „Baťových“ domků Podvesná i novější dvouletkové zástavby a mine Baťovu nemocnici. Pocit volného prostoru, který můžete zažít na náměstí Práce, na ulici Štefánikově mezi budovami škol, na třídě Tomáše Bati pod starým divadlem dnes tzv. Malou scénou, ale také v ulicích obytných čtvrtí Letná, Zálešná či Lesní

čtvrtí, možná vyvolá otázky u nevyrovnané zástavby v oblasti druhého „původního“, s nadsázkou řečeno „nebaťovského“, Zlína na náměstí Míru a v jeho okolí.

Architektonicky, domnívám se, stavby odvážného Miroslava Lorence ale předčí stavby firmy Baťa, a tak si můžeme jen domýšlet, co všechno bychom mohli ještě vidět, kdyby z firmy v roce 1931 neodešel.

Televizní hraný dokument *Šumný Zlín* neomylně zachytil nejdůležitější památky místní moderní architektury. Zajímavých staveb je ale ve Zlíně nepopsatelně mnoho, a tak vás ještě upozorním na místa, jako jsou Zimní lázně (architekt Karfík), kaple na Kudlově (architekt Gahura) a nedaleký vlastní dům jejího autora, z mladší architektury třeba požární zbrojnice (architekt Zelina) nebo kavárna u Lesního hřbitova (architekt Bergman). To je opravdu jen několik málo příkladů. Ostatní, budete-li chtít, najdete sami.

Svatopluk Sládeček

